

Тема 5. Підприємства в системі корпоративного управління

5.1 Унітарні і корпоративні підприємства

5.2 Види господарських товариств в Україні

5.3 Об'єднання підприємств

5.1 Унітарні і корпоративні підприємства

Згідно з Господарським кодексом України підприємством в Україні визнається самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевої самоврядуності, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних і особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торгівельної, іншої господарської діяльності.

Підприємство є юридичною особою, має відособлене майно, самостійний баланс, рахунки в установах банків, печатку зі своїм найменуванням та ідентифікаційним кодом.

Залежно від способу утворення (заснування) і формування статутного фонду в Україні можуть діяти унітарні і корпоративні підприємства.

Унітарне підприємство створюється одним засновником, який виділяє необхідне для цього майно, формує із законом статутний фонд, не розділений на частки (паї), утворює статут, розподіляє доходи, безпосередньо або через керівника, що призначається ним, керує підприємством і формує його колектив, вирішує питання реорганізації і ліквідації підприємства. Унітарними є підприємства державні, комунальні підприємства, засновані на власності об'єднання громадян, релігійної організації або на приватній власності засновника.

Корпоративні підприємства, як правило, утворюються двома або більше засновниками за їх спільним рішенням (договором), діють на підставі об'єднання майна і підприємницької або трудової діяльності засновників (учасників), їх спільного управління справами, на основі корпоративних прав, у тому числі через створювані ними органи, участі засновників (учасників) у розподілі доходів і ризиків підприємства. Корпоративними є кооперативні підприємства, підприємства, що створюються у формі господарського товариства, а також інші підприємства, у тому числі засновані на приватній власності двох або більше осіб.

Кооперативне підприємство (виробничий кооператив) є добровільним об'єднанням громадян на основі членства з метою спільної виробничої або іншої господарської діяльності, яка базується на їх особистій трудовій участі й об'єднанні майнових пайових внесків, участі в управлінні підприємством розподілі доходу між членами кооперативу відповідно до їх участі в його діяльності. Виробничий кооператив є юридичною особою і діє на основі статуту.

Окрім кооперативного підприємства, до корпоративних організацій,

відповідно до Господарського кодексу України, можуть бути віднесені споживчі кооперації, що є системою самоврядних організацій громадян (споживчих товариств, їх союзів, об'єднань), а також підприємств і установ цих організацій, що є самостійною організаційною формою кооперативного руху. Первинною ланкою споживчої кооперації є споживче товариство – самоврядна організація громадян, які на основі добровільності членства, майнової частки і взаємодопомоги об'єднуються для спільної господарської діяльності з метою колективного організованого забезпечення своїх економічних і соціальних інтересів. Кожен член споживчого суспільства має свою частку в його майні. Товариство виступає юридичною особою і діє на основі статуту.

5.2 Види господарських товариств в Україні

Господарськими товариствами в Україні визнаються підприємства або інші суб'єкти господарювання, створені юридичними особами і громадянами шляхом об'єднання їхнього майна і участі в підприємницькій діяльності товариства з метою одержання прибутку.

Згідно з Господарським кодексом України до таких товариств належать:

- акціонерні товариства;
- товариства з обмеженою відповідальністю;
- товариства з додатковою відповідальністю;
- повні товариства;
- командитні товариства.

Акціонерним товариством є господарське товариство, що має статутний фонд, розділений на певну кількість акцій однакової номінальної вартості, і несе відповідальність за зобов'язаннями лише майном товариства, а акціонери несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, у межах вартості акцій, що належать їм.

Товариством з обмеженою відповідальністю є господарське товариство, що має статутний фонд, розділений на частки, розмір яких визначається установчими документами, і несе відповідальність за своїми зобов'язаннями лише своїм майном. Учасники товариства, що повністю сплатили свої вклади, несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, в межах своїх вкладів.

Товариством з додатковою відповідальністю є господарське товариство, статутний фонд якого роздільний на частки визначених установчими документами розмірів і яке несе відповідальність за своїми зобов'язаннями власним майном, а в разі його недостатності учасники цього товариства несуть додаткову солідарну відповідальність у визначеному установчими документами однаково кратному розмірі до вкладу кожного з учасників.

Повним товариством є господарське товариство, всі учасники якого відповідно до укладеного між ними договору здійснюють підприємницьку діяльність від імені товариства і несуть додаткову солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства всім своїм майном.

Командитним товариством є господарське товариство, в якому один або

кілька учасників здійснюють від імені товариства підприємницьку діяльність і несуть за його зобов'язаннями додаткову солідарну відповідальність всім своїм майном, на яке згідно із законом може бути обернене стягнення (повні учасники), а інші учасники присутні в діяльності товариства лише своїми вкладами (вкладники).

На рис. 5.1. представлена питома вага кожного виду господарського товариства в загальному обсязі за період з 2005 по 2009 рр.

Рис. 5.1. Структура видів господарських товариств в Україні

Представлені дані показують, що найбільш запитаним видом господарських товариств за даний період є товариства з обмеженою відповідальністю (90,92 %). Це обумовлено простим, порівняно з останніми видами, механізмом створення і функціонування, а також тим, що процес формування статутного фонду не вимагає витрат на випуск пайових цінних паперів.

У зв'язку з ухваленням Закону України «Про акціонерні товариства» кількість акціонерних товариств, питома вага яких в загальному обсязі господарських товариств складає 8,22 %, поступово знижуватиметься, оскільки процес їх створення і функціонування в даному документі, на відміну від попередніх нормативних актів, жорстко регламентований.

5.3 Об'єднання підприємств

Згідно з Господарським кодексом України об'єднанням підприємств є господарська організація, утворена у складі двох або більше підприємств з метою координації їх виробничої, наукової й іншої діяльності для вирішення загальних економічних і соціальних завдань.

Об'єднання підприємств утворюються підприємствами на добровільних засадах або за рішенням органів, які мають право утворювати об'єднання

підприємств. В об'єднання підприємств можуть входити підприємства, утворені за законодавством інших держав, а підприємства України можуть входити в об'єднання підприємств, утворені на території інших держав.

Залежно від порядку заснування об'єднання підприємств можуть утворюватися як господарські об'єднання або як державні чи комунальні господарські об'єднання.

Державне (комунальне) господарське об'єднання – об'єднання підприємств, утворене державними (комунальними) підприємствами за рішенням Кабінету Міністрів України або, у визначених законом випадках, рішенням міністерств (інших органів, у сферу управління яких входять підприємства, що створюють об'єднання), або вирішенням компетентних органів місцевої самоврядування.

Господарське об'єднання – об'єднання підприємств, утворене за ініціативою підприємств, незалежно від їх виду, які на добровільних засадах об'єднали свою господарську діяльність.

Господарські об'єднання в Україні утворюються як асоціації, корпорації, консорціуми, концерни.

Асоціація – договірне об'єднання, створене з метою постійної координації господарської діяльності підприємств, що об'єдналися, шляхом централізації однієї або декількох виробничих і управлінських функцій, розвитку спеціалізації і кооперації виробництва, організації спільних виробництв на основі об'єднання учасниками фінансових і матеріальних ресурсів для задоволення переважно господарських потреб учасників асоціації. У статуті асоціації повинно бути вказано, що вона є господарською асоціацією. Асоціація не має права втручатися в господарську діяльність підприємств – учасників асоціації. За рішенням учасників асоціація може бути уповноважена представляти їх інтереси у відносинах з органами влади, іншими підприємствами й організаціями.

Корпорацією визнається договірне об'єднання, створене на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів підприємств, що об'єдналися, з делегуванням ними окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників органам управління корпорації.

Консорціум – тимчасове статутне об'єднання підприємств для досягнення його учасниками певної спільної господарської мети (реалізації цільових програм, науково-технічних, будівельних проектів і т. п.). Консорціум використовує кошти, якими його наділяють учасники, централізовані ресурси, виділені на фінансування відповідної програми, а також кошти, що надходять з інших джерел, у порядку, визначеному його статутом. Досягнувши мети його створення, консорціум припиняє свою діяльність.

Концерном визнається статутне об'єднання підприємств, а також інших організацій на основі їх фінансової залежності від одного або групи учасників об'єднання, з централізацією функцій науково-технічного і виробничого розвитку, інвестиційної, фінансової, зовнішньоекономічної й іншої діяльності. Учасники концерну наділяють його частиною своїх повноважень, у тому числі правом представляти їх інтереси у відносинах

з органами влади, іншими підприємствами й організаціями. Учасники концерну не можуть бути одночасно учасниками іншого концерну.

Окрім вищерозглянутих видів об'єднань підприємств в Україні до їх специфічних форм можна віднести промислово-фінансові групи і асоційовані підприємства.

Промислово-фінансова група є об'єднанням, яке створюється за рішенням Кабінету Міністрів України на певний термін з метою реалізації державних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва і структурної перебудови економіки України, включаючи програми згідно з міжнародними договорами України, а також з метою виробництва кінцевої продукції.

До складу промислово-фінансової групи можуть входити промислові й інші підприємства, наукові і проектні установи, інші установи й організації всіх форм власності. У складі промислово-фінансової групи визначається головне підприємство, яке має виняткове право діяти від імені промислово-фінансової групи як учасника господарських відносин. Промислово-фінансова група не є юридичною особою і не підлягає державній реєстрації як суб'єкт господарювання.

Асоційовані підприємства (господарські організації) – це група суб'єктів господарювання — юридичних осіб, зв'язаних між собою відносинами економічної й організаційної залежності у формі участі в статутному фонді й управлінні. Залежність між асоційованими підприємствами може бути простою і вирішальною.

Проста залежність між асоційованими підприємствами виникає у випадку, якщо одне з них має можливість блокувати ухвалення рішень іншим (залежним) підприємством, які повинні прийматися відповідно до Закону й установчих документів цього підприємства кваліфікованою більшістю голосів.

Вирішальна залежність між асоційованими підприємствами виникає у випадку, якщо між підприємствами встановлюються відносини контролю – підпорядкування за рахунок переважної участі контролюючого підприємства в статутному фонді і загальних зборах, або інших органах управління іншого (дочірнього) підприємства, зокрема володіння контрольним пакетом акцій. Суб'єкт господарювання, що володіє контрольним пакетом акцій дочірнього підприємства (підприємств), є холдинговою компанією. Між холдинговою компанією і її дочірніми підприємствами встановлюються відносини контролю-підпорядкування відповідно до вимог дійсної статті Кодексу й інших законів.

В американській і європейській практиці господарювання, окрім вищеперелічених видів об'єднань, здійснюють свою діяльність:

1. **Пул** – тимчасові монопольні об'єднання різних організацій. Вони бувають торгівельні, біржові, страхові, патентні та інші. Це угода між декількома фірмами про спільне використання ресурсів у певній галузі або відносно окремого вигляду продукції або послуг.
2. **Картель** – об'єднання декількох підприємств однієї галузі виробництва, учасники якого зберігають власність на засоби виробництва і вироблений продукт, виробничу і комерційну самостійність і домовляються про частину кожного в загальному

обсязі виробництва, про ціни, ринки збуту. Створюється з метою обмеження конкуренції, монополізації виробництва і збуту того або іншого товару, встановлення на нього єдиної, обов'язкової для всіх учасників угоди, монопольної ціни й одержання прибутку. У сучасних умовах існує декілька потужних міжнародних картелів (ОПЕК), картельні угоди широко використовуються дрібним і середнім бізнесом у боротьбі з домінуючими на ринку монополіями. У ряді країн укладання картельних угод заборонено антимонопольним законодавством або обмежено вузькими рамками окремих галузей і видів виробництв.

3. **Трест** – організаційно-виробнича одиниця або форма монополії, при якій всі об'єднання втрачають свою юридичну і виробничу самостійність, підкоряючись єдиному контролю. Мета його діяльності полягає в підвищенні ефективності діяльності підприємств шляхом їх злиття. Трести як форма бізнесу виникли вперше в США наприкінці XIX століття, і це дало можливість створити багато монополій у важливих галузях промисловості (металургійній, нафтохімічній). Вони є попередниками таких об'єднань як холдингова компанія, концерн.
4. **Синдикат** – одна з форм монополії, об'єднання підприємств, при якому розподіл замовлень реалізується через єдину збутову контору. Синдикат відрізняється від картелю централізацією збуту продукції і закупівлі сировини. Учасники синдикату зберігають виробничу, але втрачають комерційну самостійність. Такі об'єднання підприємств однієї галузі створюються з метою усунення конкуренції на ринку збуту і закупівлі сировини. На сьогоднішній день у світі ця форма об'єднань не є поширеною.
5. **Конгломерат** – багатогалузеві промислово-торговельні або фінансово-кредитні комплекси, які мають внутрішню спільність лише по лінії фінансового контролю й управління та формуються в основному злиттям великих монополістичних підприємств за рахунок поглинання слабких.